

100-lecie wojskowego leczenia psychiatrycznego

100th anniversary of military psychiatric therapy

Antoni Florkowski

Konsultant krajowy ds. obronności w dziedzinie psychiatrii

Streszczenie. Historię 100-lecia leczenia psychiatrycznego w wojsku polskim można podzielić na kilka okresów: pierwszy (1918–1939), w którym niemal od podstaw stworzono sprawnie jak na tamte czasy funkcjonującą wojskową służbę psychiatryczną; drugi (1940–1945) – lata okupacji i powołanie polskich sił zbrojnych we Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii, gdzie istotną rolę w kształceniu przyszłych lekarzy wojskowych odegrał Polski Wydział Lekarski na Uniwersytecie w Edynburgu; trzeci (1946–1963) – w którym zabezpieczenie psychiatryczne żołnierzy zapewniali psychiatrzy cywilni; czwarty (1964–1989) – charakteryzujący się dynamicznym rozwojem instytucjonalnym, kadrowym, naukowym i dydaktycznym wojskowej psychiatrii, który zawdzięczamy prof. Z. Rydyńskiemu, twórcy powojennego wojskowego leczenia psychiatrycznego; piąty (1990–2002) – związany ze zmianami społeczno-ustrojowymi w Polsce i koniecznością restrukturyzacji oraz redukcji sił zbrojnych, a także rozwiązaniem Wojskowej Akademii Medycznej (2002), oraz szósty (2003–2018) – z utworzeniem Wydziału Wojskowo-Lekarskiego Uniwersytetu Medycznego w Łodzi powstałego z połączenia AM i WAM (2002), który rozpoczął kształcenie podchorążych, stypendystów MON, na lekarzy wojskowych.

Słowa kluczowe: jubileusz, stulecie, wojskowe leczenie psychiatryczne

Abstract. 100-year-long history of psychiatric treatment in the Polish Army can be divided into several periods. The first one (1918–1939) when, almost from scratch, an efficiently functioning military psychiatric service was created. The second one (1940–1945) was the years of German occupation and the establishment of the Polish Armed Forces in France and then in Great Britain, where the Polish Faculty of Medicine at the University of Edinburgh played an important role in educating future military physicians. The third period (1946–1963), in which psychiatric protection of soldiers was provided by civil psychiatrists. The fourth period (1964–1989) is characterized by dynamic institutional, personnel, scientific and didactic development of military psychiatry. We owe this to professor Rydyński, the creator of post-war psychiatric military treatment. The fifth period (1990–2002) is related to socio-political changes in Poland and a need to restructure and reduce the armed forces, as well as a closure of the Military University of Medicine (2002). The sixth period (2003–2018) is associated with creation of the Military Medical Department at the Medical University of Lodz, formed from the merger of the Medical University of Lodz and Military University of Medicine (2002). This allowed to educate cadets, the Ministry of Defense scholarship holders, to become military physicians.

Key words: centenary, jubilee, military psychiatric treatment

Nadesłano: 17.05.2020. Przyjęto do druku: 18.09.2020

Nie zgłoszono sprzeczności interesów.

Lek. Wojsk., 2020; 98 (4): 237–247

Copyright by Wojskowy Instytut Medyczny

Adres do korespondencji

ptk w st. spocz. prof. dr hab. n. med. Antoni Florkowski

ul. Za Skłonnem 6B/10, 30-240 Kraków

e-mail: florkowskiantoni@wp.pl

Wstęp

Celem opracowania jest przybliżenie współczesnemu pokoleniu lekarzy wojskowych problematyki psychiatrii wojskowej w okresie ostatnich 100 lat oraz zaprezentowanie sylwetek psychiatrów wojskowych, którzy współtworzyli i kontynuowali jej rozwój.

Z chwilą odzyskania przez Polskę niepodległości 11 listopada 1918 r. spełniły się nadzieje wielu pokoleń

Polaków na utworzenie wolnego i suwerennego państwa. Po 123 latach przebywania w niewoli pod zaborem ówczesnych trzech mocarstw, które na szeroką skalę prowadziły rasyfikację i germanizację naszego narodu, oraz po nieudanych zrywach powstańczych w 1830 i 1863 r. Polska nie poddała się i ponownie powróciła na mapę świata jako wolne i niepodległe państwo.

Wojskowe leczenie psychiatryczne w okresie międzywojennym

Aby jednak zapewnić bezpieczeństwo polskich granic oraz utrzymać niepodległość naszej ojczyzny, w pierwszej kolejności należało utworzyć własne siły zbrojne, w tym od podstaw zbudować wojskową służbę zdrowia, co po ponad stuletniej niewoli wcale nie było łatwym zadaniem. W związku z tym już w 1919 r. Minister Spraw Wojskowych powołał oficerski korpus wojskowo-lekarski.

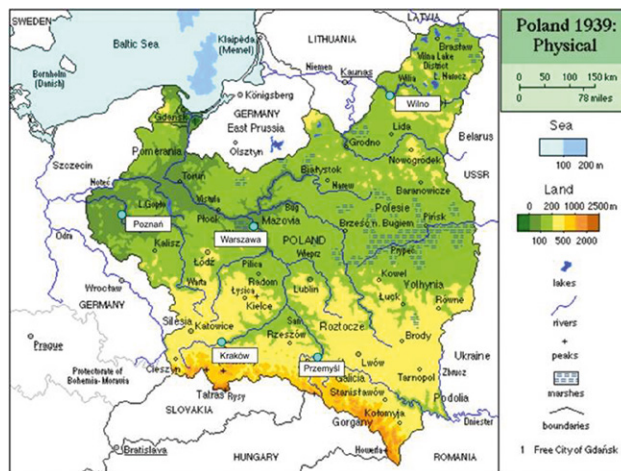
Polska w tamtym czasie nie miała własnej wojskowej służby psychiatrycznej i musiała korzystać przy jej tworzeniu z doświadczeń wojennych innych armii. W trudnej sytuacji geopolitycznej państwa udało się zorganizować w miarę sprawnie jak na tamte czasy funkcjonujący wojskowy pion psychiatryczny, którego podstawowym zadaniem było świadczenie usług psychiatrycznych w zakresie doboru i selekcji kandydatów do służby wojskowej w jednostkach liniowych.

Utworzono 5 Okręgów Generalnych, na terenie których stopniowo zaczęto tworzyć szpitale wojskowe z oddziałami nerwowymi, które w tamtym okresie dysponowały około 400 łózkami i siecią psychiatrycznego leczenia ambulatoryjnego. Zabezpieczenie diagnostyczno-terapeutyczne zapewniało kilkudziesięciu lekarzy.

Można stwierdzić, że w okresie międzywojennym polskie siły zbrojne miały stosunkowo dobrze rozbudowany pion psychiatrii wojskowej. Oddziały nerwowe były usytuowane w szpitalach wojskowych w Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Wilnie. Nie bez znaczenia okazały się opracowania naukowe o tematyce wojskowo-psychiatrycznej polskich psychiatrów, m.in. Jana Piltza, Jana Nelkena i Adolfa Malinowskiego.

Na podstawie wcześniejszych doświadczeń i obserwacji z pola walki wykazano, że wielu żołnierzy biorących udział w bitwach na frontach I wojny światowej doznawało zaburzeń psychicznych, które wymuszały ich ewakuację z pierwszej linii frontu, co często skutkowało trwałą lub czasową niezdolnością do dalszej służby wojskowej. Punktem zwrotnym dla europejskiej psychiatrii wojskowej stała się bitwa nad Sommą w kwietniu 1916 r., kiedy to w ciągu kilku tygodni z powodu zaburzeń psychicznych ewakuowano ponad 1000 żołnierzy z korpusu brytyjskiego.

Znaczącym dokonaniem Jana Piltza w dziedzinie psychiatrii wojskowej było opisanie objawów i leczenia „nervic wojennych”, których bezpośrednią przyczyną był uraz psychiczny i wstrząs fizyczny powstałe w następstwie wybuchu pocisku w pobliżu żołnierza, powietrznej fali uderzeniowej lub przysypania ziemią bez uchwytanych uszkodzeń ciała [1]. W ocenie tego autora powyższym okolicznościom zawsze towarzyszył „przestrach”. W związku z poniesionymi dużymi stratami sanitarnymi z powodu zaburzeń psychicznych u żołnierzy podczas

Rycina 1. Mapa Polski z 1939 r. (źródło: www.pl.wikipedia.org/wiki/II_Rzeczpospolita)

Figure 1. Map of 1939 Poland (source: www.pl.wikipedia.org/wiki/II_Rzeczpospolita)

walk na frontach I wojny światowej już w tamtym okresie wszystkie liczące się armie na świecie rozpoczęły rozbudowę i doskonalenie wojskowej służby psychiatrycznej na potrzeby ewentualnej przyszłej wojny w celu bardziej skutecznej ochrony zdrowia psychicznego żołnierzy i zapobiegania tego typu stratom wojennym na froncie.

Do znaczących osiągnięć w dziedzinie psychiatrii wojskowej dr. med. Jana Nelkena należało m.in. opublikowanie prac pt. „Alkohol i przestępstwa w wojsku podczas wojny” (1920), „Psychozy reaktywne na wojnie” (1921), „Udawanie zaburzeń psychicznych a służba wojskowa” (1926), „Psychopatia w wojsku” (1929) i „Samobójstwa w wojsku” (1933) [1].

W Polsce rozpoczęto od podstaw tworzenie systemu kształcenia i doskonalenia wojskowo-medycznego, czego efektem było utworzenie w 1922 r. w Warszawie Wojskowej Szkoły Sanitarnej, a następnie powołanie w 1930 r. Centrum Wyszczolenia Sanitarnego, którego 466 absolwentów oficerów-lekarzy uczestniczyło czynnie w kampanii wrześniowej 1939 r., gdzie w pełni zdali swój egzamin zawodowy i zapisali się na trwałe w historii wojskowej służby zdrowia.

Wojskowa psychiatria w okresie II wojny światowej i okupacji

Okres II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej w Polsce to jedno z najtragiczniejszych chwil w dziejach naszego państwa. Ogromnisze zniszczeń oraz poniesione straty w ludziach, w tym eksterminacja osób psychicznie chorych i upośledzonych umysłowo rozpoczęła we wrześniu 1939 r., obejmująca również kolejne lata okupacji, doprowadziły do likwidacji instytucjonalnego leczenia

Rycina 2. Płk dr med. Jan Nelken (źródło: www.pl.wikipedia.org)

Figure 2. Col. Jan Nelken, MD, PhD (source: www.pl.wikipedia.org)

pacjentów psychiatrycznych. Dokładna liczba zamordowanych przez SS i policję niemiecką ofiar nie jest znana, ale szacuje się, że może sięgać nawet kilkunastu tysięcy polskich obywateli hospitalizowanych w zakładach psychiatrycznych.

Przez cały okres okupacji hitlerowskiej przedwojenne szpitale wojskowe Ujazdowski i Maltański, utworzony we wrześniu 1939 r. w Warszawie, były największymi ośrodkami działalności konspiracyjnej oraz miejscem kształcenia studentów medycyny w ramach Tajnego Uniwersytetu Warszawskiego. Prowadzono również ośrodek reedukacji psychicznej i zawodowej dla poszkodowanych i „okałeczonych psychicznie” przez udział w działaniach wojennych żołnierzy potrzebujących takiego wsparcia. W tamtym okresie wielu lekarzy wojskowych z narażeniem życia ratowało setki istnień ludzkich. Należeli do nich: płk prof. Edward Loth, płk dr Leon Strehl, płk prof. Teofil Kucharski, gen. dr Witold Horodyński, płk dr Zygmunt Gilewicz i wielu innych lekarzy wojskowych.

Wiosną 1940 r. sowieckie NKWD dokonało potwornego mordu na ponad 15 tysiącach polskich oficerów internowanych w obozach jenieckich w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie na terenie ZSRR, wziętych do niewoli we wrześniu 1939 r. Wśród zamordowanych polskich oficerów znalazło się około 700 lekarzy wojskowych,

Rycina 3. Studenci PWL (źródło: www.pl.wikipedia.org)

Figure 3. Polish Faculty of Medicine students (source: www.pl.wikipedia.org)

oficerów sanitarnych i farmaceutów, w tym wybitny psychiatra wojskowy płk dr med. Jan Nelken – kierownik naukowy Oddziału Nerwowego CWSan, oraz dr med. Witold Mitkus – ordynator Oddziału Nerwowego CWSan.

Personel medyczny, w tym wielu lekarzy wojskowych, z narażeniem życia brał czynny udział w ruchu oporu. Ich praca opierała się przeważnie na niesieniu pomocy medycznej potrzebującym pacjentom, w tym żołnierzom AK, według własnej pomysłowości i inwencji, w tym także z zakresu psychiatrii. Przez hitlerowskie i sowieckie więzienia przeszły setki lekarzy i pielęgniarek powiązanych z przedwojenną wojskową służbą zdrowia, w tym z wojskową psychiatrią. Wiele z nich swoją działalność konspiracyjną przypłaciło życiem.

Po klęsce naszych sił zbrojnych w 1939 r. poza granicami Polski znalazło się wielu uczestników kampanii wrześniowej, również lekarzy wojskowych. We Francji zaczęto tworzyć Polskie Siły Zbrojne, które potrzebowały zabezpieczenia medycznego żołnierzy. Po upadku Francji przeprowadzono ewakuację wojsk polskich do Wielkiej Brytanii, gdzie kontynuowano ich rozbudowę. Z utworzonych tam ośrodków kształcących kadry medyczne na potrzeby polskich sił zbrojnych największy był Polski Wydział Lekarski na Uniwersytecie w Edynburgu (1941–1949). Należy tu wspomnieć postać mjr. prof. Jakuba Rostowskiego, profesora neurologii i psychiatrii oraz dziekana Polskiego Wydziału Lekarskiego na tym Uniwersytecie. Profesor Rostowski był autorem podręcznika neurologii, którego kolejne wydania ukazały się w 1946 i 1947 r. [1]

Po zakończeniu II wojny światowej wielu absolwentów tego wydziału wróciło do kraju, przyczyniając się do odbudowy wojskowej służby zdrowia i wojskowego szkolnictwa medycznego.

Psychiatria wojskowa w Polsce po zakończeniu II wojny światowej

Działania wojenne na wszystkich frontach II wojny światowej i zdobyte doświadczenie dowiodły znaczącej roli psychiatrów na polu walki. W armii amerykańskiej w latach 1943–1945 z powodu zaburzeń psychicznych powstałych w następstwie udziału w walkach na froncie hospitalizowano około miliona żołnierzy, a prawie dwa miliony kandydatów do służby wojskowej na froncie zostało uznanych przez wojskowe komisje lekarskie za niezdolnych do służby z powodu ujawnionych dysfunkcji i ułomności psychicznych. Również w armii sowieckiej w miarę intensyfikacji działań bojowych zaistniała konieczność rozbudowy wojskowej służby psychiatrycznej w związku ze zwiększającą się liczbą poszkodowanych żołnierzy wymagających pomocy psychiatrycznej na polu walki. Mimo znaczącej roli, jaką psychiatrzy wojskowi odegrali podczas działań wojennych na wszystkich frontach II wojny światowej, oraz wykazania, że adaptacja psychiczna do warunków pola walki w przypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego odgrywać będzie znaczącą rolę, w tworzonej wojskowej służbie zdrowia w Polsce zainteresowanie organizacją wojskowego pionu psychiatrycznego było wręcz znikome i ograniczało się do utworzenia Katedry Medycyny Wojskowej przy Wydziale Lekarskim Uniwersytetu w Lublinie oraz Wojskowo-Medycznej Szkoły Felczerów w Łodzi. W 1950 r. utworzono przy Akademii Medycznej w Łodzi Fakultet Wojskowo-Medyczny. Zabezpieczenie zdrowia psychicznego żołnierzy pozostawiono w dużej mierze cywilnym placówkom psychiatrycznym.

Dopiero kilkanaście lat po zakończeniu II wojny światowej udało się zrealizować pochodzący jeszcze z czasów II RP plan utworzenia szkolnictwa wojskowo-medycznego, powołując w 1958 r. Wojskową Akademię Medyczną w Łodzi [2].

Do roku 1962 nie było w Wojsku Polskim żadnych wojskowych placówek psychiatrycznych. Utworzenie i rozkwit wojskowej służby psychiatrycznej uwarunkowany został dynamicznym i konsekwentnym działaniem płk. prof. dr hab. n. med. Zdzisława Rydzyńskiego, prowadzonym w latach 60. i 70. ubiegłego wieku, który jako Naczelnny Psychiatra WP od 1964 r. konsekwentnie realizował program organizacji ochrony zdrowia psychicznego żołnierzy i ich rodzin. Do głównych zainteresowań naukowo-badawczych prof. Rydzyńskiego związanych z psychiatrią wojskową można zaliczyć: problematykę zdrowia psychicznego w wojsku i przejawów psychopatologicznych w aspekcie zaburzeń osobniczych, problematykę społeczną, badania nad zachowalnością psychiczną w wojsku, samobójstwami żołnierzy, przestępczością typowo wojskową, zaburzeniami psychosomatycznymi u żołnierzy zawodowych, ostrymi

Rycina 4. Gen. bryg. prof. Marian Garlicki (źródło: www.pl.wikipedia.org)

Figure 4. Brig. Gen. Prof. Marian Garlicki (source: www.pl.wikipedia.org)

i przewlekłymi zespołami dezadaptacyjnymi w środowisku wojskowym, problematyką doboru i selekcji etc. [3]

W 1967 r. w ramach Katedry Psychiatrii Cywilnej Akademii Medycznej w Łodzi utworzona została Klinika Psychiatrii Wojskowej WAM, której pierwszym kierownikiem został mjr doc. Zdzisław Rydzyński, zaś kierownikiem katedry nadal pozostawał prof. Stanisław Cwynar. W 1968 r. na stanowisko kierownika Katedry i Kliniki Psychiatrii WAM powołany został mjr doc. Rydzyński.

W klinice zatrudnienie znaleźli m.in. psychiatrzy: mjr lek. Leszek Grzelak, lek. Stanisław Dabiński, por. lek. Apoloniusz Madej, lek. Wiesława Nizel-Simińska, kpt. lek. Sławomir Duszyk, a w późniejszym okresie dołączyli: kpt. lek. Henryk Górski, por. lek. Wojciech Gruszczyński, por. lek. Aleksander Araszkiewicz, mjr lek. Eugeniusz Żujewski, lek. Stefan Tokarz, lek. Krystyna Borysewicz-Charzyńska, lek. Krystyna Rzepa-Grębowicz, lek. Jolanta Rabe-Jabłońska, ppłk dr n. med. Józef Kocur i lek. Ewa Kozłowska [2]. Lekarze ci uzyskali stopnie naukowe doktora nauk medycznych, w których promotorem był prof. Z. Rydzyński. Spośród 34 doktorantów wypromowanych przez prof. Rydzyńskiego 6 osób uzyskało kolejny stopień naukowy – doktora habilitowanego nauk medycznych w dziedzinie psychiatrii. Byli to J. Kocur (1983), A. Florkowski (1987), W. Gruszczyński (1989), J. Rabe-Jabłońska (1991), A. Araszkiewicz (1992)

Rycina 5. Mjr doc. Zdzisław Rydziński [3]

Figure 5. Major AP Zdzisław Rydziński [3]

oraz S. Ilnicki (1999); tytuł profesora medycyny (tzw. profesora belwederskiego) otrzymało czterech habilitantów profesora: płk prof. dr hab. n. med. Józef Kocur (1992), płk prof. dr hab. n. med. Antoni Florkowski (1997), prof. dr hab. n. med. Jolanta Rabe-Jabłońska (1999) i płk prof. dr hab. n. med. Aleksander Araszkiewicz (2000).

Głównymi kierunkami zainteresowań badawczych prof. Kocura były: psychiatria (sądowa, kliniczna, ekologiczna i wojskowa), psychotoksikologia, uzależnienia, samobójstwa, psychorehabilitacja i psychofarmakologia [4,5].

Do podstawowych zainteresowań badawczych prof. Florkowskiego można zaliczyć: patologię społeczną w środowisku wojskowym, ze szczególnym uwzględnieniem zachowań samobójczych żołnierzy, psychiatrię sądową i kliniczną, psychofarmakologię oraz zagadnienie etyczno-prawne w psychiatrii [4,5].

Zainteresowaniami naukowymi prof. Gruszczyńskiego były: zaburzenia psychiczne uwarunkowane mikrouszkodzeniami mózgu, psychiatria młodzieżowa, psychofarmakologia, psychiatryczno-psychologiczne aspekty medycyny katastrof i psychiatria wojskowa [4,5].

Pierwszymi ordynatorami utworzonych w latach 60. Oddziałów Psychiatrycznych Szpitali Wojskowych zostali: w 5. Rejonowym Szpitalu Wojskowym w Krakowie mjr lek. Zenon Molski, w 7. Szpitalu Marynarki Wojennej

Rycina 6. Mapa Polski z zaznaczonymi miastami, w których były oddziały i PZP (poradnie zdrowia psychicznego) (źródło: www.polska.lovototrave.pl/mapa-polski)

Figure 6. Map of Poland with marked cities where branches and psychiatric health centers were located (source: www.polska.lovototrave.pl/mapa-polski)

w Gdańsku-Oliwie kmr ppor. lek. Henryk Nowakowski, w 4. Wojskowym Szpitalu Okręgowym we Wrocławiu mjr lek. Stanisław Peż, w 105. Rejonowym Szpitalu Wojskowym w Żarach mjr lek. Wiktor Jędrzejkiewicz, w 110. Wojskowym Szpitalu Rejonowym w Elblągu mjr lek. Ryszard Łochowski, a w 107. Wojskowym Szpitalu Rejonowym w Wałczu kpt. lek. Zbigniew Komerski.

W latach 90. ubiegłego wieku powstały jeszcze Oddziały Psychiatryczne w Szpitalach Wojskowych w Bydgoszczy, Toruniu, Przemyślu i Elku, które w sumie dysponowały ponad 300 łózkami ogólnopsychiatrycznymi. Przy tych Szpitalach Wojskowych funkcjonowały Poradnie Zdrowia Psychicznego; poradnie takie utworzone zostały również w Warszawie, Szczecinie, Olsztynie, Gliwicach, Lublinie i Opolu.

W 1974 r. powstał Instytut Higieny Psychiczej WAM, którego pierwszym komendantem był płk prof. dr hab. n. med. Zdzisław Rydziński. W ramach instytutu funkcjonowały: I Klinika Psychiatrii z Oddziałem Psychiatrii Dziecięcej, II Klinika Psychiatrii, Zakład Psychofarmakologii Klinicznej, Zakład Psychologii Klinicznej, Zakład Psychologii Pracy i Służby Wojskowej oraz Centralna Przychodnia Psychiatryczna.

Profesor Z. Rydziński doprowadził w 1975 r. do integracji wojskowych placówek psychiatrycznych i psychologicznych w wojskowej służbie zdrowia, które pod

Rycina 7. Płk prof. Zdzisław Rydzyński [3]

Figure 7. Col. Prof. Zdzisław Rydzyński [3]

egidą kierowanego przez niego Instytutu Higieny Psychicznej WAM w latach 1974–1991 pod względem fachowym nadzorowały selekcję kadr oraz zajmowały się profilaktyką i leczeniem zaburzeń psychicznych w środowisku wojskowym. W instytucie realizowany był długofalowy program naukowo-badawczy, mający na celu interdyscyplinarne badanie problematyki zdrowia psychicznego w wojsku oraz przejawów psychopatologii społecznej żołnierzy. Prowadzono systematyczne badania nad zachorowalnością na choroby i zaburzenia psychiczne w wojsku, zachowaniami samobójczymi i przestępczością żołnierzy, zaburzeniami psychosomatycznymi u żołnierzy zawodowych oraz problematyką selekcji i doboru do służby wojskowej. Badana problematyka dotycząca zdrowia psychicznego środowiska wojskowego znalazła swoje odbicie w habilitacjach, doktoratach oraz publikacjach kilkuset artykułów naukowych krajowych i zagranicznych, a prezentowana na licznych kongresach, konferencjach i sympozjach naukowych – należała do pionierskich, podobnie jak inne prace dotyczące zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży. Na publikacje te powoływali się krajowi i zagraniczni autorzy zajmujący się podobnymi problemami zdrowia psychicznego w wojskach innych państw.

Profesor Rydzyński jako pierwszy w Polsce prowadził badania nad psychozami doświadczalnymi, co

Rycina 8. Pracownicy Instytutu Higieny Psychicznej Wojskowej Akademii Medycznej, 1990 r. (źródło: archiwum prywatne Autora)

Figure 8. Employees of the Mental Hygiene Institute of the Military University of Medicine, 1990 (source: author's collection)

przyczyniło się do pogłębienia wiedzy w tym zakresie i miało znaczenie zarówno dla potrzeb psychiatrii wojskowej, jak i dla całej medycyny. Inną dziedziną, w której profesor był ogromnym autorytetem w kraju i na świecie, była psychiatria dziecięco-młodzieżowa, a zwłaszcza późne następstwa po wczesnodziecięcym uszkodzeniu mózgu, a także związana z tym patologia społeczną i różne problemy psychopatologiczne, oraz prowadzenie terapii i profilaktyki w tym zakresie [3].

Za wybitne osiągnięcia naukowe, dydaktyczne i organizacyjne płk prof. dr hab. n. med. Zdzisław Rydzyński został odznaczony min. Krzyżem Komandorskim, Oficerskim i Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz wieloma innymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi. Był także pięciokrotnym laureatem Nagrody Ministra Obrony Narodowej.

W latach 80. ubiegłego wieku w Instytucie Higieny Psychicznej zatrudnieni byli i realizowali powyższe zadania: Komendant Instytutu i kierownik I Kliniki Psychiatrycznej z Oddziałem Dziecięcym płk prof. zw. dr hab. n. med. Zdzisław Rydzyński, kierownik Zakładu Psychologii Klinicznej płk dr hab. n. hum. Henryk Skłodowski, kierownik Zakładu Psychofarmakologii Klinicznej płk dr hab. n. med. Józef Kocur, kierownik II Kliniki Psychiatrycznej płk dr n. med. Aleksander Araszkiewicz, kierownik Zakładu Psychologii Pracy i Służby Wojskowej płk dr Albin Rosołek (następnie stanowisko to objął płk dr hab. Zdzisław Caban), kierownik Centralnej Przychodni Psychiatrycznej płk dr n. med. Eugeniusz Żujewski (następnie płk dr n. med. Henryk Górski), adiunkci: płk dr n. med. Apoloniusz Madej, płk dr n. med. Wojciech Gruszczyński, płk dr n. med. Sławomir Duszyc, ppłk dr Janisław Paciorek, dr n. med. Krystyna Borysewicz-Charzyńska, dr n. med. Krystyna Rzepa-Grębowicz, asystenci: dr n. med. Stefan Tokarz, kmrdr ppor. dr n. med. Edward Bielawski, lek. Janusz Caban,

mjr mgr Krzysztof Zboralski, kpt. lek. Zbigniew Łucki, mgr Ewa Czubińska, mgr Anna Kuzitowicz-Pabich, mgr Anna Rybczyńska, mgr Anna Obara-Korzeniewska, lek. Anna Dietrich-Muszalska, mgr Wiesława Trendak, kpt. mgr Dariusz Szczęsny, kpt. mgr Leonard Szafranec i lek. Renata Tokarz-Czart [2].

Instytut Higieny Psychiczej oprócz działalności naukowej prowadził zajęcia dydaktyczne dla studentów VI roku Wydziału Lekarskiego WAM oraz organizował kursy doskonalące dla lekarzy i psychologów przystępujących do zdawania egzaminów specjalizacyjnych na I i II stopień z psychiatrii, pedopsychiatrii i psychologii klinicznej; sesje egzaminacyjne odbywały się dwa razy w roku. Komisji egzaminacyjnej przewodniczył prof. Z. Rydzyński. W latach 1974–1991 specjalizację I i II stopnia z psychiatrii oraz pedopsychiatrii i psychologii klinicznej uzyskało w sumie ponad 200 lekarzy i psychologów.

Płk prof. zw. dr hab. n. med. Zdzisław Rydzyński zapisał się na kartach historii psychiatrii wojskowej jako twórca systemu ochrony zdrowia psychicznego w Wojsku Polskim, który wyszkolił niemal wszystkich działających w latach 1962–1991 wojskowych psychiatrów, a także zintegrował działalność psychiatryczno-psychologiczną w wojskowym leczeniu szpitalnym i ambulatoryjnym. W sierpniu 1991 r. po 40-letniej służbie wojskowej przeszedł na emeryturę. Zmarł w styczniu 1996 r. po krótkiej chorobie i został pochowany na cmentarzu komunalnym w Głownie.

Po odejściu na emeryturę prof. Rydzyńskiego w sierpniu 1991 r. na stanowisko pełniącego obowiązki kierownika I Kliniki Psychiatrycznej z Oddziałem Dziecięcym WAM został wyznaczony wieloletni współpracownik profesora i jego wychowanek, płk dr hab. n. med. Wojciech Gruszczyński. Kuratorem IHP WAM został Prorektor ds. Klinicznych WAM płk prof. dr hab. n. med. Jan Goch. Jak przystało na wychowanka, płk dr hab. n. med. Wojciech Gruszczyński kontynuował dzieło swojego mistrza. Pozostawał na tym stanowisku do 15.06.1992 r., kiedy to na stanowisko adiunkta i ordynatora Oddziału Dziecięcego powołana została dr n. med. Ewa Kozłowska, pierwsza doktorantka W. Gruszczyńskiego.

Z dniem 15.06.1992 r. na podstawie decyzji Nr Pf 127 Ministra Obrony Narodowej z dnia 29.04.1992 r. przeniesiony służbowo do Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi został płk dr hab. n. med. Antoni Florkowski, dotychczasowy kierownik Klinicznego Oddziału Psychiatrii w 5. Wojskowym Szpitalu Klinicznym w Krakowie. Został wyznaczony na stanowisko profesora nadzwyczajnego WAM w zespole pracowników naukowo-dydaktycznych, z jednoczesnym zleceniem sprawowania funkcji komendanta Instytutu Higieny Psychiczej WAM i kierownika I Kliniki Psychiatrycznej [5]. W tym samym roku minister obrony narodowej powierzył mu pełnienie funkcji Naczelnego Specjalisty Wojskowej Służby Zdrowia w dziedzinie psychiatrii, którą sprawował do sierpnia 2001 r.,

kiedy to został powołany przez Ministra Zdrowia na stanowisko Konsultanta Krajowego ds. Obronności w dziedzinie psychiatrii i zajmuje to stanowisko nieprzerwanie do dziś. Płk dr hab. n. med. Wojciech Gruszczyński objął stanowisko kierownika II Kliniki Psychiatrycznej w IHP WAM, które pełnił do chwili rozwiązania instytutu. W październiku 1992 r. płk Aleksander Araszkiewicz uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego nauk medycznych z zakresu psychiatrii.

Zmiany społeczno-ustrojowe w Polsce rozpoczęte w latach 90. ubiegłego wieku oraz związana z tym konieczność restrukturyzacji i redukcji sił zbrojnych, w tym również wojskowego pionu psychiatryczno-psychologicznego, spowodowały stopniowe zmiany w wojskowej służbie zdrowia i związane z tym zmniejszenie liczby etatów w IHP WAM, zakończone rozwiązaniem instytutu z dniem 31.12.1994 r. i utworzeniem Katedry i Kliniki Psychiatrii Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi. Na stanowisko kierownika Katedry i Kliniki Psychiatrii wyznaczony został płk prof. nadzw. WAM dr hab. n. med. Antoni Florkowski, który piastował je do chwili rozwiązania WAM, czyli do 30.09.2002 r. Stało się to mimo dalszego rozwoju naukowo-badawczego, publicystycznego i usługowo-leczniczego psychiatrii wojskowej oraz planowanego przyjęcia Polski do NATO, co nastąpiło w 1999 r.

W okresie drugiego etapu działalności IHP WAM latach 1992–1994 i Katedry Psychiatrii WAM w latach 1995–2002 kontynuowano zadania naukowo-badawcze i dydaktyczne obejmujące dalsze doskonalenie ochrony zdrowia psychicznego żołnierzy WP, patologii społecznej środowiska wojskowego, ze szczególnym uwzględnieniem suicydologii, psychiatrii klinicznej, psychiatrii sądowej, zaburzeń psychicznych dzieci i młodzieży oraz badań klinicznych nowych leków psychotropowych (badania II i III fazy). W wymienionym okresie samodzielni pracownicy naukowcy kliniki byli promotorami w kilkudziesięciu przewodach doktorskich, w których dominowała problematyka badawcza związana z ochroną zdrowia psychicznego żołnierzy.

W piśmiennictwie krajowym i zagranicznym opublikowano kilkadziesiąt oryginalnych, poglądowych i kazuistycznych artykułów naukowych oraz wydano kilkanaście podręczników i rozdziałów w podręczniku z zakresu psychiatrii wojskowej oraz psychiatrii klinicznej. W roku 1993, a więc jeszcze przed przyjęciem Polski do NATO, nawiązano współpracę naukową z wojskowymi psychiatrami amerykańskimi, w czym duże zasługi należy przypisać kmdr. dr. n. med. Stanleyowi Raczkowi z Navy Medical Center w San Diego. W klinice dwukrotnie – w 1993 i 1994 r. – przebywała delegacja amerykańskich psychiatrów wojskowych.

Klinika Psychiatrii WAM była również organizatorem i współorganizatorem kilkunastu konferencji naukowych, w tym trzech zagranicznych, z udziałem psychiatrów

Rycina 9. Pracownicy Katedry i Kliniki Psychiatrii WAM, 1996 r. (źródło: archiwum prywatne Autora)

Figure 9. Employees of the Psychiatry Department of Military University of Medicine, 1996 (source: author's collection)

polskich i ze Stanów Zjednoczonych – w Krakowie (1998), San Diego (1999) i Warszawie (2001).

Choć trwała już restrukturyzacja WAM, udało się zatrudnić kilka osób na etatach asystentów w Katedrze i Klinice Psychiatrii, m.in. por. lek. Sławomira Szuberta, por. lek. Tomasza Serejko, por. lek. Jerzego Pracucika, por. lek. Mariusza Grądyśa, kpt. lek. Zbigniewa Wawrzyniaka, por. mgr Urszulę Grabską i mgr Agnieszkę Kotarbę. Po rozwiązaniu IHP WAM odchodzili oni stopniowo z kliniki na inne stanowiska w wojskowej i cywilnej służbie zdrowia – płk prof. dr hab. n. med. Józef Kocur objął stanowisko Komendanta Instytutu Nauk Wojskowych WAM, równocześnie w latach 1998–2001 pełniąc funkcję Dziekana Wydziału Lekarskiego WAM, płk dr hab. n. med. Aleksander Araszkiewicz objął stanowisko kierownika Katedry i Kliniki Psychiatrii Akademii Medycznej w Bydgoszczy, a mjr lek. Zbigniew Łucki stanowisko Dyrektora Szpitala Psychiatrycznego im. J. Babińskiego w Łodzi.

Mimo niepewnej sytuacji co do przyszłości Wojskowej Akademii Medycznej w Klinice Psychiatrii WAM w latach 1995–2002 prowadzone były trzy projekty naukowo-badawcze Komitetu Badań Naukowych, których problematyka badawcza dotyczyła obronności kraju i psychoprofilaktyki środowiska wojskowego. Zrealizowano również 25 międzynarodowych programów badań II i III fazy nowych leków psychotropowych, których koordynatorem był prof. A. Florkowski.

W latach 1992–1999 kontynuowano prowadzenie trwających trzy miesiące kursów doskonalących przed egzaminami specjalizacyjnymi z zakresu psychiatrii, pedopsychiatrii i psychologii klinicznej, połączonych z przeprowadzaniem egzaminów przez komisję państwową, której przewodniczył prof. A. Florkowski. W tamtym okresie specjalizację uzyskało ponad 100 lekarzy i psychologów zatrudnionych w wojskowych i cywilnych placówkach psychiatrycznych, a w klinice trzykrotnie

Rycina 10. Od lewej: płk prof. A. Araszkiewicz, płk prof. A. Florkowski, kmr Raczek, 1993 r. (źródło: archiwum prywatne Autora)

Figure 10. Left to right: Col. Prof. A. Araszkiewicz, Col. Prof. A. Florkowski, Captain (N) Raczek, 1993 (source: author's collection)

Rycina 11. Od lewej: płk prof. A. Florkowski i dr S. Golec, 1993 r. (źródło: archiwum prywatne Autora)

Figure 11. Left to right: Col. Prof. A. Florkowski and S. Golec, MD, PhD, 1993 (source: author's collection)

Rycina 12. Od lewej: płk prof. A. Florkowski, kmr Raczek (1994 r.) (źródło: archiwum prywatne Autora)

Figure 12. Left to right: Col. Prof. A. Florkowski and Captain (N) Raczek, (1994) (source: author's collection)

Rycina 13. Uczestnicy I Konferencji psychiatrów Polski i Stanów Zjednoczonych, Kraków 1998 r. (źródło: archiwum prywatne Autora)

Figure 13. Participants of the 1st Conference of Polish and American psychiatrists, Krakow 1998 (source: author's collection)

Rycina 15. Uczestnicy III Konferencji psychiatrów Polskich i Stanów Zjednoczonych, Warszawa 2001 r. (źródło: archiwum prywatne Autora)

Figure 15. Participants of the 3rd Conference of Polish and American psychiatrists, Warsaw 2001 (source: author's collection)

Rycina 14. Uczestnicy II Konferencji psychiatrów St. Zjednoczonych i polskich, San Diego 1999 r. (źródło: archiwum prywatne Autora)

Figure 14. Participants of the 2nd Conference of Polish and American psychiatrists, San Diego 1999 (source: author's collection)

Rycina 16. Pracownicy Kliniki Psychiatrii WAM, 2002 r. (źródło: archiwum prywatne Autora)

Figure 16. Employees of the Military University of Medicine Psychiatry Department, 2002 (source: author's collection)

przeprowadzono egzaminy specjalizacyjne w dziedzinie seksuologii przed komisją państwową, której przewodniczył wyżej wymieniony, a zdającymi byli lekarze wojskowi.

Głęboka reforma wojskowej służby zdrowia połączona z utworzeniem Kasy Chorych dla Służb Mundurowych na początku 1999 r. oraz rozwiązanie WAM 3 lata później wiązało się praktycznie z likwidacją uczelni, co okazało się postępowaniem nieprzemyślanym wobec nadchodzących wyzwań związanych z zabezpieczeniem medycznym misji wojennych w Iraku i Afganistanie. W 1999 r. w siłach zbrojnych RP pełniło służbę 107 lekarzy wojskowych posiadających specjalizację I lub II stopnia w dziedzinie psychiatrii oraz kilkunastu lekarzy cywilnych zatrudnionych w wojskowych placówkach psychiatrycznych. W związku reformą wojskowej służby zdrowia

nastąpiła likwidacja kilku szpitali wojskowych, w których funkcjonowały oddziały psychiatryczne i poradnie zdrowia psychicznego. Szkolenie specjalizacyjne przyszłych psychiatrów wojskowych zostało przejęte przez Centrum Kształcenia Medycznego Podyplomowego.

24.01.1997 r. Prezydent RP nadał płk prof. nadzw. WAM dr. hab. n. med. Antoniemu Florkowskiemu tytuł naukowy profesora nauk medycznych. Decyzją Ministra Obrony Narodowej Nr Pf 131 z dnia 26.05.1997 r. został on powołany na stanowisko profesora zwyczajnego. W latach 1997–2007 prof. Florkowski był członkiem Rady ds. Promocji Zdrowia Psychicznego przy Ministrze Zdrowia. W latach 1997–1998 był członkiem Komisji Senackiej WAM ds. Nauki, a w latach 1995–1998 członkiem Komisji Bioetyki WAM [5].

W latach 1993–2001 prof. Florkowski oraz pracownicy kliniki byli wielokrotnie nagradzani przez Rektora WAM za swoją działalność naukową i dydaktyczną nagrodami naukowymi im. gen. Szareckiego I i II stopnia, a prof. Florkowski za osiągnięcia naukowo-badawcze, dydaktyczne i organizacyjne został odznaczony Krzyżem Oficerskim i Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej oraz licznymi innymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi. Bliski współpracownik prof. Florkowskiego w latach 1992–2008, płk prof. nadzw. WAM dr hab. n. med. Wojciech Gruszczyński, za osiągnięcia naukowo-dydaktyczne został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Medalem Komisji Edukacji Narodowej oraz innymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi.

27.09.2002 r., w ostatnim roku działalności WAM, obchodzono 35. rocznicę utworzenia Katedry Psychiatrii WAM połączoną z konferencją naukową poświęconą temu jubileuszowi. W konferencji wzięli liczny udział psychiatrzy wojskowi. Okolicznościowe wystąpienia zaprezentowali m.in. płk w st. spocz. dr hab. Henryk Skłodowski, płk w st. spocz. dr n. med. Apoloniusz Madej, płk prof. nadz. WIM dr hab. n. med. Stanisław Ilnicki, płk prof. dr hab. n. med. Józef Kocur, płk prof. nadzw. WAM dr hab. n. med. Wojciech Gruszczyński, płk rez. prof. dr hab. n. med. Aleksander Araszkiewicz oraz piszący te słowa płk prof. dr hab. n. med. Antoni Florkowski. W konferencji uczestniczyła wdowa po płk prof. dr hab. n. med. Zdzisławie Rydzyńskim, Pani dr Wacława Rydzyńska, oraz liczne grono byłych wieloletnich współpracowników Profesora.

Utworzony 1.10.2002 r. na bazie Akademii Medycznej i Wojskowej Akademii Medycznej Uniwersytet Medyczny w Łodzi z Wydziałem Wojskowo Lekarskim mimo licznych zapewnień nie był w stanie zastąpić rozwiązanej Wojskowej Akademii Medycznej. Na miejsce Katedry i Kliniki Psychiatrii WAM powstała Klinika Psychiatrii Dorosłych w strukturach Katedry Psychiatrii UM w Łodzi, której kierownikiem został prof. dr hab. n. med. Antoni Florkowski. Piastował to stanowisko do 30.09.2014 r., tj. do przejścia na emeryturę. Po nim funkcję kierownika katedry pełniła prof. dr hab. n. med. Jolanta Rabe-Jabłońska.

Po dwóch latach funkcjonowania tej struktury Klinika Psychiatrii Dorosłych została włączona w skład nowo powstałej Katedry Chorób Układu Nerwowego UM, której kierownikiem został gen. bryg. w st. spocz. prof. dr hab. n. med. Henryk Chmielewski, rektor WAM w latach 1991–1998. Po nim w latach 2006–2012 katedrą kierował prof. dr hab. n. med. Andrzej Klimek, a następnie – w latach 2012–2014, tj. do chwili przejścia na emeryturę – prof. dr hab. n. med. Antoni Florkowski.

W strukturach katedry funkcjonowały: Klinika Neurologii, Klinika Chorób Układu Pozapiramidowego, Oddział

Kliniczny Propedeutyki Neurologicznej z Pododdziałem Udarowym, Klinika Psychiatrii Dorosłych, Klinika Zaburzeń Nerwicznych i Zaburzeń Związanych ze Stresem pod kierownictwem prof. W. Gruszczyńskiego oraz Zakład Orzecznictwa Sądowo-Psychiatrycznego pod kierownictwem dr. n. med. S. Szuberta.

Nieprzemysłane, jak się okazało już wkrótce, oraz fatalne dla wojskowej służby zdrowia i psychiatrii wojskowej decyzje o rozformowaniu WAM odsłoniły brak przygotowania kadrowo-organizacyjnego psychiatrii wojskowej do udziału w misjach wojennych w Iraku i Afganistanie. Jako sojusznik sił zbrojnych NATO początkowo nie byliśmy w stanie pod względem merytorycznym zabezpieczyć naszych żołnierzy wobec występujących u nich zaburzeń psychicznych związanych ze stresem bojowym (PTSD). Dopiero w połowie pierwszej dekady XXI w. Ministerstwo Obrony Narodowej podjęło działania mające na celu odbudowanie psychiatrii wojskowej. Dzięki ogromnej determinacji i wieloletnim staraniom jednego z nestorów polskiej psychiatrii wojskowej, prof. Stanisława Ilnickiego, w 2005 r. powstała w Warszawie Klinika Psychiatrii i Stresu Bojowego, która jest wiodącym ośrodkiem w siłach zbrojnych w zakresie diagnostyczno-terapeutycznym zaburzeń stresowych pourazowych (PTSD), a także szkoleniowym, współpracującym z wieloma podobnymi placówkami NATO w Europie i Stanach Zjednoczonych. Wcześniejszy brak odpowiedniej polityki kadrowej sprawił, że w związku z brakiem perspektyw, niekorzystnymi warunkami finansowymi oraz osiągniętą usługą szeregi wojska opuściło liczne grono doświadczonych psychiatrów wojskowych, i tak z liczby 107 psychiatrów wojskowych służących w 1999 r. obecnie pracuje ich 10. Dlatego stanowiska ordynatorów wojskowych oddziałów psychiatrycznych i kierowników Poradni Zdrowia Psychicznego z konieczności zajmują lekarze cywilni.

Podpisanie w 2005 r. umowy pomiędzy MON i Rektorem UM w Łodzi w sprawie kształcenia podchorążych, stypendystów MON, daje pewną nadzieję na poprawę tej niekorzystnej sytuacji. Decyzją Rektora i Senatu UM w Łodzi na Wydziale Wojskowo-Lekarskim rozpoczęto szkolenie wojskowo-lekarskie studentów. W Klinice Psychiatrii Dorosłych reaktywowano program kształcenia z zakresu psychiatrii i psychologii wojskowej, a zwłaszcza psychiatryczno-psychologicznych problemów stresu bojowego (PTSD). Było to możliwe dzięki zatrudnionych w tamtym okresie w Klinice Psychiatrii Dorosłych UM wielu wychowanków WAM, doświadczonych byłych psychiatrów i psychologów wojskowych, m.in. profesorów A. Florkowskiego i W. Gruszczyńskiego oraz doktorów nauk medycznych S. Szuberta i J. Cabana, a także psychologa dr. K. Zboralskiego. W klinice realizowany był program naukowo-badawczy dotyczący diagnostyki i postępowania psychiatryczno-psychologicznego w aspekcie zaburzeń stresowych pourazowych (PTSD),

a także oceny stanu psychicznego i zaburzeń psychosomatycznych oraz funkcjonowania społecznego żołnierzy i weteranów. Na podstawie uzyskanych wyników prowadzonych badań w piśmiennictwie krajowym i zagranicznym opublikowano artykuły naukowe, w których poruszano problematykę dotychczas w polskiej psychiatrii wojskowej niebadaną. Opracowano również instrukcję – poradnik dotyczący PTSD dla żołnierzy biorących udział w misjach wojennych poza granicami kraju. W Klinice Psychiatrii Dorosłych we współpracy z Wojskowym Instytutem Medycyny Lotniczej w Warszawie (płk dr M. Macander) w ramach grantu naukowego Narodowego Centrum Nauki przeprowadzono badania dotyczące zaburzeń stresowych pourazowych (PTSD) u wojskowego personelu latającego biorącego udział w misjach wojennych w Iraku i Afganistanie.

W 2006 r. płk dr n. med. Jan Wilk z Kliniki Psychiatrii 10. WSzK w Bydgoszczy zorganizował konferencję naukowo-szkoleniową psychiatrów i psychologów wojskowych w Borach Tucholskich, a w 2007 r. podobną konferencję zorganizowała w Sopocie kmr dr n. med. Małgorzata Żychlińska z Oddziału Psychiatrycznego 7. Szpitala Marynarki Wojennej w Gdańsku – Oliwie. Podczas obu konferencji przeprowadzone zostały sesje poświęcone PTSD, na których pracownicy Kliniki Psychiatrii Dorosłych przedstawili doniesienia naukowe dotyczące zaburzeń psychicznych związanych ze stresem bojowym. Doniesienia naukowe dotyczące podobnej problematyki zostały przedstawione również na sesjach poświęconych psychiatrii wojskowej w ramach Naukowego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego w 2004 r. w Warszawie i w 2010 r. w Poznaniu.

Na Wydziale Wojskowo-Lekarskim UM w Łodzi przeprowadzono kilkadziesiąt przewodów doktorskich poświęconych obronności, w których promotorami byli profesorowie A. Florkowski i W. Gruszczyński oraz były pracownik kliniki, prof. J. Kocur. W sumie promotorami 168 rozpraw doktorskich obronionych w latach 1992–2018 na Wydziale Lekarskim WAM i na Wydziale Wojskowo-Lekarskim UM w Łodzi było trzech wymienionych powyżej profesorów wychowanków Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi.

Rozwiązanie Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi – uczelni, której mury opuściło ponad 6000 absolwentów – okazało się posunięciem nie do końca przemyślanym, które wywarło wielce negatywny wpływ nie tylko na wojskowy pion psychiatryczny, ale również na całą wojskową służbę zdrowia.

sytuacji geopolitycznej kraju, który dopiero co odzyskał niepodległość, zdołano zorganizować w miarę sprawnie jak na tamte czasy wojskową funkcjonującą służbę psychiatryczną. Od zakończenia II wojny światowej do początku lat 60. ubiegłego wieku w siłach zbrojnych praktycznie nie było zainteresowania stworzeniem pionu psychiatryczno-psychologicznego, a pomoc psychiatryczną żołnierzom świadczyli cywilni psychiatrzy. Dopiero w latach 1965–1999 zaznaczył się dynamiczny rozwój instytucjonalny, kadrowy, naukowo-badawczy, dydaktyczny i usługowo-leczniczy pionu psychiatryczno-psychologicznego w wojsku. Po rozwiązaniu Wojskowej Akademii Medycznej nastąpił stopniowy regres psychiatrii wojskowej, chociaż dużym osiągnięciem było utworzenie w 2005 r. w Wojskowym Instytucie Medycznym Kliniki Psychiatrii i Stresu Bojowego, która stanowi nowoczesny ośrodek kliniczny w wojsku polskim.

Piśmiennictwo

1. Pużyński S. Leksykon psychiatrii. PZWL, Warszawa 1993
2. Miłkowski J. Wojskowa Akademia Medyczna – pamiętnik akademicki. Wyd. Spartacus, Łódź 1997
3. Rydzyński Z. Jubileusz 70-lecia urodzin oraz 45-lecia pracy lekarskiej. Wydawnictwo ZNR, Łódź 1995
4. Jeśman C. Profesorowie i docenci Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi im. gen. dyw. Bolesława Szareckiego. Wyd. Uniwersytet Medyczny, Łódź 2008
5. Olszewski J. Profesorowie i doktorzy habilitowani Wydziału Wojskowo-Lekarskiego UM w Łodzi w latach 2002–2019. Wyd. Uniwersytet Medyczny, Łódź 2019

Podsumowanie

Historia psychiatrii wojskowej w Polsce na przestrzeni ostatniego stulecia przechodziła okresy rozkwitu i upadku. W okresie międzywojennym mimo niesprzyjającej